

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 338.4

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2022.4/04>

Сошников А.О.

ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук України»

Єршова Ю.О.

Офіс аналітики та консультацій з питань сталого розвитку

Юдін О.Ю.

ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук України»

РЕЛОКАЦІЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В статті проаналізовано урядову політику щодо переміщення (релокації) виробничих потужностей бізнесу з територій, що вже охоплені військовими діями чи існує реальна загроза розповсюдження активних воєнних дій, в більш безпечні регіони.

З початком повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України український бізнес зазнав нищівного удару, від втрати персоналу, порушення ланцюгів поставання до знищення колективу та виробничих потужностей. За оцінками у 2022 році економіка України скоротиться майже вдвічі, оскільки вторгнення росії пошкодило її промисловість, інфраструктуру, інвестиції та населення. А оскільки це повномасштабне вторгнення ще триває, ракетні обстріли по критичній інфраструктурі посилюються, скоріше за все можна бути говорити про ще більш негативні наслідки (дана оцінка буде можливою вже на початку нового календарного року).

В Україні термін «релокація» почав поширюватись активно тільки останнім часом, після повномасштабної військової агресії російської федерації проти України. Релокація – стає одним із потужних інструментів урядової політики.

В ході дослідження: проаналізована основна нормативно-правова база; різні підходи щодо сприяння релокації бізнесу; основні проблеми, пов'язані з переміщенням бізнесу та запропоновані шляхи вирішення, аналітичні дані Міністерства економіки України; ініціативи підтримки переміщення бізнесу місцевою владою.

Релокацію можна вважати інструментом державної підтримки суб'єктів господарювання під час дії воєнного стану, яка створює умови зберегти виробничі потужності бізнесу, а можливо і масштабувати бізнес.

В свою чергу, релокація – це свідомий та світоглядний позиційний вибір суб'єктів господарювання, направлений на продовження здійснення своєї діяльності в правовому полі України.

Аргументовано доцільність розробки регіональних та місцевих програм підтримки релокації бізнесу або в рамках вже діючих програм розвитку чи підтримки бізнесу передбачити відповідні положення.

Зроблено висновок, що регіональна та місцева влада повинна більш дієво використовувати наявні ресурси для залучення суб'єктів господарювання для подальшої релокації, оскільки в подальшому це дозволить збільшити надходження до місцевого бюджету та сприяти вирішенню соціально-економічних проблем окремих територій.

Ключові слова: релокація, переміщення, виробничі потужності, воєнний стан, відновлення економічного потенціалу.

Постановка проблеми. З початком повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України український бізнес зазнав нищівного удару, від втрати персоналу, порушення ланцюгів постачання до знищення колективу та виробничих потужностей.

За оцінками Світового банку у 2022 році економіка України скоротиться майже вдвічі, оскільки вторгнення росії пошкодило її промисловість, інфраструктуру, інвестиції та населення [1; 2]. А оскільки це повномасштабне вторгнення ще триває, ракетні обстріли по критичній інфраструктурі посилюються, скоріше за все можна бути говорити про ще більш негативні наслідки (дана оцінка буде можлива вже на початку нового календарного року).

За перші 1,5 місяці* повномасштабної агресії повністю або частково припинили роботу майже 56% українських суб'єктів господарювання. А вже у квітні 2022 року почалась позитивна динаміка, так з'явилися компанії (близько 23%), які суттєво наростили обсяги робіт. Аналітики стверджують, що можна говорити про поступове відновлення бізнесу в Україні, що пережив перший шок від початку повномасштабного вторгнення [3].

На вересень 2022 року^{2*} 70% підприємств працюють повністю або частково, у 8% суб'єктів господарювання спостерігається зростання порівняно з довоєнним періодом. Український бізнес не залишився осторонь та почав також активно реагувати на виклики, що постали перед державою, так окрім своєї безпосередньої діяльності, 93% суб'єктів господарювання залучені до допомозі державі, а 67,1% долучаються до волонтерської діяльності [4]. Перед бізнесом постало нове завдання, зберегти свої виробничі потужності та продовжити здійснювати свою діяльність в українському законодавчому полі. Одним з варіантів даного збереження бізнесу можна розглядати релокацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історично розглядали переміщення виробництва на більш безпечні території наступні автори: І. Ветров [5], В. Гула [6], В. Запарій [7], Н. Свинаренко [8], але вони наголошували саме на евакуації потужностей виробництва.

Окремі дослідники вивчають засоби держав-

ної підтримки бізнесу під час дії воєнного стану: І.Грищенко [9], Т.Ковтун [9], Т.Мельник [10], Ю. Провальна [11]. В свою чергу, питання релокації підіймали наступні дослідники: В. Власова [12], Ю.Клименко [13], Д.Недоля [12], І. Тарновська [12], А. Терещук [14] та інші.

Формулювання цілей статті. Основна мета дослідження – проаналізувати урядову політику щодо переміщення (релокації) виробничих потужностей бізнесу з територій, що вже охоплені військовими діями чи існує реальна загроза розповсюдження активних воєнних дій, в більш безпечні регіони.

Виклад основного матеріалу. В Україні термін «релокація» почав поширюватися активно тільки останнім часом, після пономасштабної військової агресії російської федерації проти України. Релокація, з перекладу з англійської мови, означає переміщення, переселення. Доречі останні роки іноземні дослідники розглядали релокацію здебільшого як переміщення саме працівників на інші території. Враховуючи історичний досвід (роки II світової війни) в Україні більш звикли говорити про евакуації об'єктів промисловості. Але одразу потрібно розрізняти евакуацію потужностей і релокацію. В першому випадку, мова йде про примусове переміщення виробництва (рішення приймала держава, як єдиний власник в державі), то в другому випадку – для суб'єктів господарювання держава тільки надає можливість переміщення, але остаточне рішення ухвалює саме власник бізнесу чи менеджмент компанії.

О. Генсецька розглядає релокацію бізнесу як поліпшення, яке також дозволяє бізнесу продовжувати функціонування [15, с. 56]. Дана теза є досить дискусійною, про будь-які поліпшення господарської діяльності досить важко говорити, доцільно це розглядати як додатковий інструментарій підтримки бізнесу.

А. Недошитко, І.Яремко досить влучно розглядають внутрішню релокацію (в межах держави) шансом врятувати бізнес, відновити його діяльність в обмежених воєнним станом умовах [16]. В свою чергу, І. Химич вважає релокацію (реколейт) основною частиною стратегії бізнесу України, що продовжує працювати в умовах війни [17, с. 39].

О. Бокій, М. Мороз слушно наголошують на необхідності сприяння на державному рівні релокації і потужностей, які знаходяться у зоні ризику [18].

Урядом ще у березні 2022 року підготовлено «дорожню карту» реалізації державної політики з переміщення виробництва бізнесу з окремих

¹ Дослідження проведено Advanter Group і Ліга ділових клубів України 11–13 квітня 2022 року методом онлайн-опитування. Загалом опитано 276 власників та CEO підприємств.

² Дослідження проведено Центром розвитку інновацій, Офісом з розвитку підприємництва та експорту, національним проектом Дія. Бізнес спільно з Advanter Group 09–19 вересня 2022 року. Загалом опитано 863 власників та CEO підприємств МСБ.

територій, що вже охоплені військовим конфліктом або існує реальна загроза його розповсюдження на дані території у більш безпечні регіони. Так, відповідно до Плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію, затверджених розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 березня 2022 р. № 246-р входять: 1) визначення переліку суб'єктів господарювання, які потребують та/або мають намір щодо переміщення з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію (далі – підприємства); 2) визначення переліку вільних виробничих площ (greenfield/brownfield), які можуть використовуватися переміщеними підприємствами, та створення з цією метою єдиної бази даних (цифрової карти); 3) проведення постійного моніторингу стану переміщення підприємств; 4) проведення моніторингу стану розміщення підприємств на безпечній території; 5) надання інформаційної та організаційної допомоги щодо можливостей розміщення та проживання працівників переміщених підприємств; 6) підготовка пропозицій щодо спрощення порядку передачі в оренду державного та комунального майна; 7) сприяння оперативному виділенню рухомого складу залізниць для перевезення виробничого обладнання підприємств, зокрема за поданням обласних військових адміністрацій; 8) розроблення механізму відшкодування вартості перевезення майна підприємств та затвердження тарифів на перевезення АТ «Укрпошта» без складення окремих кошторисів; 9) забезпечення оперативного підключення виробничих потужностей переміщених підприємств до газо-, водо-, електропостачання та інших інженерних комунікацій; 10) опрацювати питання надання компенсацій підприємствам за підключення до електропостачання; 11) опрацювання питання щодо перенесення строку сплати відсотків за кредитами (позиками), що надані вітчизняними банками переміщеним підприємствам з метою відновлення виробництва; 12) опрацювання можливості формування замовлення для військово-промислового комплексу, а також вирішення питань щодо критичного імпорту окремих товарів; 13) опрацювання питання спрощення процедур надання або передачі земельних ділянок для розміщення виробничих потужностей підприємств [19].

Постановою Кабінету Міністрів України «Про особливості роботи акціонерного товари-

ства «Укрпошта» в умовах воєнного стану» від 17 березня 2022 р. № 305 було покладено на АТ «Укрпошту» нові завдання, зокрема: здійснення безоплатного перевезення майна вітчизняних суб'єктів господарювання (перелік цих суб'єктів господарювання формується Міністерством економіки України) [20].

Також був запущений спеціальний інформаційний портал щодо релокації (<https://restartbusiness.in.ua>), який надає можливості: для суб'єктів господарювання – обрати об'єкти нерухомості, отримати консультаційну підтримку; для власників об'єктів нерухомості – розмітити інформацію про свій об'єкт для продажу чи оренду; а для територіальних громад – просувати власну територію для створення нових робочих місць та розвитку [21]. Ці інформаційні платформи дозволяють налагодити комунікацію між потенційним релокованим суб'єктом господарювання та місцевою владою, виступають роз'яснювальною відкритою мережею.

За даними Міністерства економіки України [22], програма релокації підприємств направлено на переміщення підприємств (їх потужностей) з територій, що наближені або знаходяться у зоні проведення бойових дій (наприклад, *Донецька, Луганська, Херсонська, Запорізька, Харківська та інші області*), в більш безпечні регіони, насамперед на заході України (наразі доступні для переміщення 9 регіонів: *Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька, Вінницька, Волинська та Рівненська області*).). Програма релокації підприємств передбачає, як повне, так і часткове переміщення потужностей підприємств. Також необхідно відзначити, що мова йде саме про добровільне переміщення (суб'єкт господарювання самостійно ухвалює рішення про необхідність такого переміщення, в свою чергу, держава надає тільки підтримку), а не примусове. Суб'єкт господарювання подає заявку про бажання перемістити свої потужності і в подальшому отримує пакет державної підтримки, що включає: підбір місця розташування для потужностей підприємства; допомога з перевезенням на нову локацію; сприяння в розселенні працівників та пошуку нових співробітників; підтримка у відновленні логістики, закупівлі сировини та пошуку ринків збуту.

Переміщення підприємств здійснюється самостійно, силами АТ «Укрзалізниця», силами АТ «Укрпошта». В майбутньому, вже після завершення активних бойових дій, планується повернути підприємства на первинні локації.

Перший віце-прем'єр-міністр-міністр економіки України Юлія Свириденко у своїй програмній статті «Другий фронт великої війни: Як Україна перейшла до воєнної економіки» підкреслює, що релокованим підприємствам надається підтримка з оперативним підключенням до газо-, електро- та водопостачання. Окремо дається можливість оренди об'єктів державної власності під розміщення виробничих потужностей релокованих підприємств за 1 грн/кв м. [23].

По даним Міністерства економіки України, на кінець жовтня 2022 року понад 760 підприємств перевезли свої виробничі потужності, 588 з них вже працюють на новому місці та 274 підприємств зараз здійснюється пошук підходящої локації або способу транспортування [24]. Можна погодитись з окремими дослідниками та експертами, що досить позитивно оцінюють релокацію національного бізнесу [25]. Дійсно, йде мова про значну кількість релокованих суб'єктів господарювання.

Необхідно відзначити, що держава займається релокацією не тільки суб'єктів господарювання державного та комунального секторів економіки, але і приватного бізнесу.

Обираючи місце для релокації, варто врахувати особливості регіону, кількість економічно зайнятого населення та інші показники, які можуть впливати на роботу підприємства. Тому стратегічно потрібно починати з вибору місця та способу переїзду, оскільки нове приміщення та його структура бізнесу можуть стати надійною основою для відновлення та розвитку після війни [16]. Тут також потрібно розглядати і роль місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування (від позиціонування окремих територій, форм додаткової підтримки тощо).

В. Власова, І. Тарновська, Д. Недоля окреслюють основні проблеми релокації: для переважної більшості компаній релокацію була рефлексією, тобто не було розроблено ніяких планів та алгоритмів, дій у разі загрози воєнних дій, що звичайно, ускладнило прийняття правильних рішень (авт.- в свою чергу, вже зараз можна говорити, що бізнес при здійсненні релокації підходить більш системно, здійснює короткострокове та середньострокове планування); фізичне переміщення активів та працівників є досить складною процедурою, а часом просто неможливою (авт. – частина громад здебільшого зацікавлені у створенні нових робочих місць за рахунок членів саме приймаючої громади); на практиці при релокації доступ до ресурсів залишається обмеженим

через об'єктивні та суб'єктивні причини. Наприклад, обмежені площі складських приміщень, проблеми з логістикою (авт., дане проблема може бути вирішена тільки з часом, коли релокований бізнес буде продукувати нові запити); ринок насичений товарами, які компанія виготовляла (продавала) або немає потреби в даних товарах у споживачів [12].

Для вирішення проблеми інфраструктури для релокованого бізнесу, окремі дослідники розглядають розвиток індустріальних парків, що дозволить досить швидко запустити промислові потужності релокованого бізнесу та створить нові робочі місця. Особливо це актуально стало останнім часом, коли прийняті відповідні законодавчі зміни, що запровадили стимули для їх розвитку (компенсації з приєднання до мереж, податкові і митні пільги тощо) [26]. Хоча далеко не всі індустріальні парки готові приймати релокований бізнес.

Окремі дослідники пропонують вдосконалити механізм релокації, шляхом встановлення критеріїв пріоритетності релокації, що на думку авторів дозволить сприяти збереженню виробничого потенціалу країни, що забезпечить територіальні громади товарами першої необхідності, військовослужбовцям Збройних Сил України – сучасними засобами безпеки та продовольчими товарами [27, с. 71]. В свою чергу підтримуючі авторський підхід, можна говорити, що відповідні критерії пріоритетності повинні враховувати: близькість діючого бізнесу до активних військових дій, значення цього суб'єкта господарювання та виробництва для галузі та економіки в цілому, наявність унікального обладнання або обладнання, яке не повинно залишатися на непідконтрольній українській владі території (у разі загострення ситуації та наступу військових формувань держави-агресора), значення соціального та економічного ефекту для громади та регіону, місцевість релокації (для цього місцева влада може ухвалити відповідну програму підтримки розвитку релокованих суб'єктів господарювання, де буде визначено галузеву належність відповідного бізнесу, створення нових робочих місць, соціальне навантаження бізнесу).

В окремих регіонах України були розроблені регіональні програми підтримки релокації бізнесу. Так, наприклад, на Львівщині прийнято Програму підтримки бізнесу у Львівській області на період воєнного стану (далі Програма), яка затверджена розпорядження начальника Львівської обласної військової адміністрації від 07 квітня 2022 року

№20/0/5-22ВА [28], з подальшими змінами, що затверджені розпорядженням начальника Львівської обласної військової адміністрації від 21 квітня 2022 року №35/0/5-22ВА [29]. Одним з завдань даної Програми є надання безповоротної фінансової допомоги для підтримки організації фінансово-господарської діяльності суб'єктів підприємництва (крім заробітної плати і капітальних видатків), які здійснили переміщення виробничих потужностей на територію Львівської області з інших регіонів України. Планується, що реалізація відповідних заходів Програми тільки у 2022 році дозволить, зокрема: перемістити підприємств з інших регіонів України на території Львівської області; зберегти і створити нові робочі місця; збільшити надходження податків від переміщених підприємств. Практика розробки програмних документів на місцевому та регіональному рівні заслуговує на досить позитивну оцінку, місцева влада дає сигнал суб'єктам господарювання, що територіальні громади готові їх приймати та підтримувати.

Також переміщений бізнес може отримати безповоротну фінансову допомогу у розмірі 100 тис грн., а суб'єкти господарювання, які перемістили свої виробничі потужності та реєстрацію на території Львівської області, а також створили під час воєнного стану не менше 20 робочих місць додатково отримують 100 тис. грн. Даний від підтримки має обмежувальний характер, тобто релокований суб'єкт господарювання може отримати безповоротну фінансову допомогу тільки один раз. Окрім державної та регіональних інструментів підтримки релокаційного бізнесу можна гово-

рити про міжнародні ініціативи в цьому напрямку, так Western NIS Enterprise Fund (далі WNISEF) додатково надасть безповоротну фінансову допомогу релокованому бізнесу до Львівської області в такому ж обсязі [30]. Тобто фактично суб'єкт господарювання отримає вже 200 тис грн. (100 тис грн. з обласного бюджету та 100 тис грн залучених коштів від WNISEF, а при створенні 20 робочих місць підтримка сягне 400 тис грн. (200 тис грн. – від львівської обласної влади та 200 тис грн. – від WNISEF).

Висновки. Релокацію можна вважати інструментом державної підтримки суб'єктів господарювання під час дії воєнного стану, яка створює умови зберегти виробничі потужності бізнесу, а можливо і масштабувати бізнес. В свою чергу, релокація – це свідомий та світоглядний позиційний вибір суб'єктів господарювання, направлений на продовження здійснення своєї діяльності в правовому полі України. Доцільно розробити регіональні та місцеві програми підтримки релокації бізнесу або в рамках вже діючих програм розвитку чи підтримки бізнесу передбачити відповідні положення. Регіональна та місцева влада повинна більш дієво використовувати наявні ресурси для залучення суб'єктів господарювання для подальшої релокації, оскільки в подальшому це дозволить збільшити надходження до місцевого бюджету та сприяти вирішенню соціально-економічних проблем окремих територій. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вивчення впливу переміщених суб'єктів господарювання на території та територіальні громади, в які переміщені.

Список літератури:

1. Ukraine retakes parts of Severodonetsk amid brutal street fighting; World Bank slashes global growth forecast. URL: <https://www.cnbc.com/2022/06/07/russia-ukraine-live-updates.html>
2. Global Economic Prospects. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects>
3. Advanter Group. URL: <https://advanter.ua/>
4. Дослідження стану та потреб бізнесу в умовах війни: вересень, 2022. URL: https://business.diiia.gov.ua/uploads/4/24573-stan_ta_potrebi_biznesu_v_umovah_vijni_rezul_tati_opituvanna_u_veresni.pdf
5. Ветров І. Евакуація об'єктів важкої індустрії України в 1941 році: стратегія, перебіг та перспективні наслідки. Краєзнавство. 2011. № 2. С. 84-90. URL: http://history.org.ua/JournALL/kraj/kraj_2011_2/11.pdf
6. Гула В. Д. Евакуаційні процеси на теренах УРСР у 1941 р.: радянська історіографія/ Архіви України. 2014. № 3. С. 121-129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ay_2014_3_12
7. Запарій В.В. Евакуація українських металургійних підприємств на Урал і їх реєвакуація в роки Великої Вітчизняної війни. Чорноморський літопис. 2010. Вип. 1. С. 42-45. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/chernomlitopis/3/6.pdf>
8. Свиначенко Н.О. Евакуація промислових підприємств зі Слобожанщини у 1941 та 1942 рр.: сучасна вітчизняна історіографія проблеми. Гілея: науковий вісник. 2017. Вип. 118. С. 74-76. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/16105/1/%D0%95%D0%92%D0%90%D0%9A%D0%A3%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%AF%20%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%B9.pdf>

9. Грищенко І.М., Ковтун Т.Ю. Державна підтримка бізнесу у воєнний стан. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. №2. Том 33 (72). 2022. С. 29–36.
10. Мельник Т. Ю. Державна підтримка та стимулювання розвитку бізнесу в Україні під час дії воєнного стану. Економіка, управління та адміністрування. №2(100). С. 3–11. [https://doi.org/10.26642/ema-2022-2\(100\)-3-11](https://doi.org/10.26642/ema-2022-2(100)-3-11)
11. Провальна Ю. Релокація українського бізнесу: переміщення підприємств в умовах повномасштабного російського вторгнення. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/38500/2/FMZKPNES_2022_Provalna_Y-Ukrainian_business_relocation_84-86.pdf
12. Власова В., Тарновська І., Недоля Д. Бізнес-стратегія підприємства у воєнних умовах турбулентного зовнішнього середовища. Економіка та суспільство. №42. 2022. URL: https://repository.lnau.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/89/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8_%D0%9A%D0%B0%D1%84_%D0%9F%D0%A2%D0%91_2022.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=107
13. Клименко Ю.М. Релокація в умовах війни: виклики та можливості. https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/37666/22-5722_28.pdf?sequence=1
14. Терещук А. Релокація бізнесу в Україні та в ЄС (12.09.2022). URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/213880_relokatsya-bznesu-v-ukran-ta-v-s
15. Генсецька О.М. Особливості системи оподаткування в Україні під час воєнного стану // Актуальні проблеми сучасного бізнесу: обліково-фінансовий та управлінський аспекти: матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 22-23 березня 2022 р. Ч. 2. Львів, 2022. С. 55–57.
16. Недошитко А., Яремко І. Особливості підприємництва у сфері харчових технологій у період воєнного стану: релокейт підприємств. Grail of Science. №14-15. 2022. С. 63–69.
17. Химич І. Релокація національного бізнесу: Україна чи ЄС. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Європейські Виміри Сталого Розвитку», 20–21 жовтня 2022. К.: НУХТ, 2022. С. 39.
18. Бокій, О., & Мороз, М. Ціни на соціально значущу харчову продукцію в умовах надзвичайних викликів. Продовольчі ресурси. №10(18), 2022. С. 207–218.
19. Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 березня 2022 р. № 246-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2022-%D1%80#Text>
20. Про особливості роботи акціонерного товариства “Укрпошта” в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 березня 2022 р. № 305. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/305-2022-%D0%BF#Text>
21. Про нас. URL: <https://restartbusiness.in.ua/about-us/>
22. Програма релокації підприємств. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3e766cf9-f3ca-4121-8679-e4853640a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv>
23. Другий фронт великої війни: Як Україна перейшла до воєнної економіки. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/shcho-vidbuvayetsya-z-ukrajinskoju-ekonomikoyu-zaraz-pid-chas-viyini-ministr-ekonomiki-sviridenko-50248351.html>
24. Програма релокації: 761 підприємство переміщено в більш безпечні регіони. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=d152dcfe-7bde-49df-a69a-8d7f9586fc13&title=ProgramaRelokatsii>
25. Релокація бізнесу в умовах війни: варіанти та покрокова інструкція. URL: <https://ldn.org.ua/consultations/relokatsiia-biznesu-v-umovakh-viyny-varianty-ta-pokroкова-instruktsiia/>
26. Релокація бізнесу в Україні та в ЄС. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/213880_relokatsya-bznesu-v-ukran-ta-v-s
27. Іванов Ю.Б., Іванова О. Ю. Методичний підхід до вибору напрямів просторового розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації та воєнного стану. Бізнес Інформ. 2022. № 7. С. 67–73.
28. Про затвердження Програми підтримки бізнесу у Львівській області на період воєнного стану: розпорядження начальника Львівської обласної військової адміністрації від 07 квітня 2022 року №20/0/5-22ВА. URL: <https://loda.gov.ua/documents/17838>
29. Про внесення змін до розпорядження начальника обласної військової адміністрації від 07.04.2022 №20/0/5-22ВА «Про затвердження Програми підтримки бізнесу у Львівській області на період воєнного стану»: розпорядження начальника Львівської обласної військової адміністрації від 21 квітня 2022 року №35/0/5-22ВА. URL: <https://loda.gov.ua/documents/17836>
30. Western NIS Enterprise Fund анонсував Програму фінансової підтримки для релокованих підприємств. URL: <https://wnisef.org/uk/medias/western-nis-enterprise-fund-anonsuvav-programu-finansovo%D1%97-pidtrimki-dlya-relokovanih-pidpri%D1%94mstv/>

**Soshnykov A.O., Yershova Yu.O., Yudin O.Yu. RELOCATION OF BUSINESS
IN THE CONDITIONS OF THE MILITARY STATE**

The article analyses the government's policy regarding the transfer (relocation) of business production facilities from territories already covered by military operations or where there is a real threat of the spread of active military operations to safer regions.

With the beginning of the full-scale invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine, Ukrainian business suffered a devastating blow, from the loss of personnel, disruption of supply chains to the destruction of the workforce and production facilities. According to estimates, Ukraine's economy will almost halve in 2022 as Russia's invasion has damaged its industry, infrastructure, investments and population. And since this full-scale invasion is still ongoing, missile attacks on critical infrastructure are intensifying, most likely we can talk about even more negative consequences (this assessment will be possible already at the beginning of the new calendar year).

In Ukraine, the term "relocation" began to spread actively only recently, due to the large-scale military aggression of the Russian Federation against Ukraine. Relocation is becoming one of the powerful tools of government policy.

In the course of the research: the main legal framework was analyzed; different approaches to facilitating business relocation; the main problems related to business relocation and proposed solutions, analytical data of the Ministry of Economy of Ukraine; initiatives to support business relocation by local authorities.

Relocation can be considered a tool of state support for business entities during martial law, which creates conditions to preserve business production capacity, and possibly scale business.

In turn, relocation is a conscious and world-view positional choice of business entities aimed at continuing to carry out their activities in the legal field of Ukraine.

The expediency of developing regional and local business relocation support programs or providing relevant provisions within the framework of existing business development or support programs is argued.

It was concluded that the regional and local authorities should more effectively use the available resources to attract business entities for further relocation, since in the future this will increase revenues to the local budget and contribute to the solution of socio-economic problems of individual territories.

Key words: relocation, production facilities, martial law, restoration of economic potential.